

BORI IMRE
SZENTELEKY KORNÉL

A fiatal Szenteleky Kornél irodalmi belépője egy kisregény volt A Hét hasábjain 1918-ban, amellyel a családi hagyományoknak áldozva, a Kisfaludy-ösök előtt is tisztelve műve fölé a Kesergő szerelem címet írta. Hogy a cím valóban kérkedő és irodalomra apelláló volt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor új kiadására gondolt az 1920-as években, már az Egy fáradt szív szerelmei címváltozatot szerette volna könyve fedelén látni az 1920-as kötetkiadás címe ellenében.

Nem véletlen a Kisfaludy-ösökre való utalás és a családi hagyományra való hivatkozás, hiszen Sztankovits Kornél (polgári nevén Stankovič) adott jelt magáról, akit a pécsváradi görögkeleti hitvallású pap anyakönyvezett, mert Pécsen, ahol született, nem volt görögkeleti egyházi hivatal. Sztankovits György, az apa, nem kérkedett szerb származásával. Otthon, Zomborban, magyarul beszélt a család, a szerb egyházi ünnepeket, különösen pedig Szent György-napját (a Đurđevdant, mely a szerb egyház kitüntetett szentjének ünnepe) diszkrétan ünnepelte meg, s a legtöbb jókívánságot nyilván magyar barátaitól hallotta az egész napos lakoma során. Hiába működött Zomborban nagy hírű szerb iskolai intézmény, a XVIII. században alapított tanítóképző, amelynek például a majdan nagy hírű szerb költő, Jovan Dučić is tanulója volt, ki majd Szenteleky Kornélnak pártfogója lesz útlevelektől budapesti nagykövet korában. Sztankovits György a fiát a zombori magyar gimnáziumba íratta, ahol osztály- és vetélytársa Bárcki Géza volt, aki általában túlszárnyalta a tehetségével mind jobban tisztába jövő Sztankovits Kornélt. De naplót vezetett, és aktív tagja volt az önképzőkörnek. Nem a természettudományok, hanem a művészetek érdekelték, végül azonban az orvosi kar hallgatója lesz, ahol 1916-ban szerez oklevelet. Ugyanebben az évben hal meg az édesapja, anyja pedig majd túléli fiát. Medikus korában már két halálos kórral kell barátkoznia: a tüdővésszel és a cukorbetegséggel. A cukorbeteg az első éves orvostanhallgató fedezi fel magán, a tüdőbeteg a sorozáskor a katonaeorvos, aki csupán kórházi szolgálatra tartotta alkalmasnak. Hogy még majd húsz esztendővel csikart ki az élettől, abban mértékletes, magára vigyázó életmódja segítette. Cselekvési térnek maradt számára az irodalom, s ott A Hét szerkesztősége, amelynek szorgalmas tagja volt. Nyilván ismerte a Nyugat körét, de ő A Hétben publikált, hiszen titkos indulása is az I. világháború kitörésének évében írt Kesergő szerelem című regénye stílusvilágával és érzelmi színpompájával a magyar irodalom eme érzelmes második vonalára utalt. Maga az ízlés nem volt korszerűtlen: a magyar irodalomban Krúdy Gyula hitelesítette éppen az 1910-es években. Szépirói stílnyelve volt az, amin A Hétben megszólalt 1917 nyarán a háború kitörésére emlékező tárcacikkében, például így:

“Kezedbe veszed az egyik újságot, lerázod róla a port, s csodálkozva, buta ámulással olvasod a nagybetűs híreket. Lassan, lustán húzódnak a múltakat takaró ólomnehéz függönyök, mint súlyos kriptafedelek, és az elsüppedt, elhantolt világ sápadt, mosolygós arca olyannak tűnik, mint ködös, gyermekkori álomkép (Évfordulóra – július 27.)”

A por olyan finoman hullik ebben a stílusvilágban, “mint az alkonyat homálya”, a vágyak pedig nemcsak Párizs után sóhajtának, hanem ófla- mand városok után is, amelyek a szimbolisták kedves környezetét je- lölték. De az ő képvilágában is a hangulat “súlyos és szomorú, mint kapualjban gubbasztó sötétség”. Ezek az 1917-ben és az erre következő négy évben keletkezett írások nem egy kezdő író zsenyéi – azokba (legalábbis egyelőre) nincs módunk bepillantani, hiszen a Szenteleky-életmű kezdetén egy kisregény áll egészen rendhagyó módon, a már említett és az 1914 “távoli tavaszán” írott Kesergő szerelem, amelyet 1920-ban Török Gyula és Szabó Dezső kiadója, a budapesti Táltos adott ki, amolyan jellegzetesen háborús könyvként, töredező orosz újságpapíron, különösebb gondosság nélkül, miután 1918. július 14-e és szeptember 22-e között tizenegy folytatásban A Hétben már megjelent. A regénytörténet zombori részletei az erőteljesebbek: Pesten a főhős, Lengváry, még nagyon a Krúdy-hősök utánpótlása, amikor azonban Z-be érkezik, az író keze is biztosabban vezeti a történetet, s értőbben festi a hangulatokat is – az evokatív hangzás ezekben maradéktalanabban érvényesült. Nemcsak két világa van a regénynek: a pesti és a Z-beli, hanem a főhőse is kettősséget mutat: Lengváry Pesten “kissé gyáva, kissé bátortalan”, Z-ben “erős vággyal és szelíd daccal szeret”, s mindvégig valamiféle “furcsa szomorúság rabja”, ezért könnyedebben álmodik, mint él. Nem véletlenül a mű mottója Byron Manfredjából való, a hős kezében pedig Puskin Anyeginje van. Beszédes a mottója:

A félelem és az idő bolondjai
Vagyunk mindnyájan; lopva jönnek a
Tűnő napok s lopvást osonnak el;
Élünk utálva életünk és
Meghalni mégis félünk. A napok
Gyűlölt igáját hordva küszködő
Szívünkön, mely vagy bánatban remeg,
Vagy a gyönyörtől lázasan dobog.

E korai kisregénynek érzésköreiben és képvilágában együtt van már Szenteleky Kornél szinte teljes képzetkollekciója: minden szín, hangulat, gondolat, amely az elkövetkező években jellemzi majd, itt van ebben a regényburokban:

“Lomhán, álmosan múlik, vonaglik a ma, alig várod, hogy az alkony jöjjön, és alvással eltöltött éjszaka, titokban és balgán vársz, remélsz valamit a holnaptól, a szürkén, nehézkesen hömpölygő idő talán megáll egy pillanatra, hogy aztán sebesen omoljon tovább, felvillan a bizonytalanság kacér köpönyegébe burkolódzó jövőben...”

Amikor ez a regény 1920-ban megjelent, alighanem az akkori magyar (és nemcsak magyar) irodalom térképén a napi eseményes irodalomtól volt a legtávolabbi pont, hanem a nyugatosok irodalmi gyakorlatától is; nemcsak Kassák Lajostól, de Babits Mihálytól, s tán még Krúdy Gyulától vagy Tóth Árpádtól is. Pedig van stílusa a kisregénynek, és csoda, hogy mégsem figyelt fel rá egy kritikus sem Magyarországon. Új kiadása egészen 1988-ig nem is készült, azok a példányok forogtak közkezen, amelyeket a címváltozatot feltüntető szerző osztogatott szét barátainak, pedig az 1920-as évek elején a Vajdaságban megpróbálták propagálni. Alkati rokonairól A Hétben megjelent kritikái vallanak. Ne Herczeg Ferencre gondoljunk, akiről egyik első kritikáját írta, hanem Surányi Miklósról, Török Gyulára, Tabéry Gézára. Török Gyulát temette is egy szép írásában, amely találó jellemzésével emelkedik ki a kevés számú Török Gyuláról szóló írás közül. A melankólia akkoriban szegődik melléje, s ott ül majd halottas ágyán is a depresszió kísértetével együtt.

Érthetetlennek látszik, hogy A Hét írói között szívesen látott Szenteleky Kornél 1920 után szakítani akart írói létezésével, s előbb a frissen meghúzott országhatár magyarországi oldalán fekvő Garán lesz orvos, majd hazaköltözik. Életrajzának két kritikus esztendejéről van szó 1920 és 1922 között, s éppen erről a két esztendőről szinte semmit sem tudunk, és csak feltételezésekre hagyatkozhatunk hazaköltözésének okairól és körülményeiről. A Hét néhány írása szerint nem gondolt a hazatérésre az 1910-es évek végén, mert kimondottan magyar politikai célzatú cikkeket is megjelentetett, amelyek nem lehettek jó ajánlólevelek a szerbek, horvátok, szlovének királyságának friss nacionalizmustól tömény légkörében.

1917. január 18-án írott cikkében, amikor a finnek kivívta függetlenség híre lelkesítette, a forradalmasodó honi körülményekre is figyelt:

“Milyen lágyan, mily olajos simasággal történik minden! Halovány testvéreinknél nincs gyűjtő szónoklat, nincs lázas lelkesedés, nincs szegfűvörös honvédvér, nincs március tizenöt, nincs szabadságharc, Világos és lassú megalkuvás; világviharban, halott, gémberegett télben, lassan, vér és jajszó nélkül költözik be a szüzi szabadság országukba” (Finnek).

Kitűnik tárcacikkeiből és elbeszéléseiből, hogy az ország bomlásának folyamatát figyeli, és mintegy a közelgő Trianon árnyait vetíti az olvasók szeme elé, s teszi ezt már 1917 augusztusában, Szent István-napi cikkében. A boldog múlt siratása után ezt írta:

“A magyar ember ma úgy sóhajtozik Szent István király után, mint hajdanán a szigeti vár vitézei. Most negyedszer hordozzák körül az aszott, misztikummal és csodákkal tisztelt kezét ezen viszontagságos időkben, és odaát Podjebárd ivadéka fenyőkoszorúzza magyar megyék eltulajdonításáról beszélnek, a hatalmas angol miniszterelnök pedig megígérte a kócos, vad balkáni népek egységünket bontó ábrándjainak beteljesülését” (Szent István napja).

1918. november 15-én, tehát egy nappal a Magyar Köztársaság kikiáltása előtt, a Szenteleky rajzolta kép már egészen sötét, s a vesztes fájdalommal tart világszemlét. A szövetséges hatalmak szemében “a magyarok elvesztették rokonszenvéket” – írja, s a germán szövetségesek helyzete is kritikus. A nagyvilág – írja – megfélelkezett, hogy valamikor ünnepezték a magyarokat, és Széchenyi István idejét, meg a turini remetét emlegeti, aki “Garibaldi barátságával dicsekedett”. 1918 novemberében már bizonyos volt, hogy megkezdődnek a béketárgyalások, s úgy várják az ítéletet, “felhős lélekkel”, “mint védtelen, leláncolt magyar Caraffa Antonio vérbírósága előtt” várta egykoron. S kimondja, nyilván Károlyi Mihály híveként: “Nem vagyunk bűnösök. Egy régi, korhadt, rozsdás rendszerért, eres, elévült, egykori erőszakért, elsüppedt, elsőprótt, lelkiismeretlen emberekért nem lakolhat meg egy nemzet, mely frissen, újjászületve, eredeti szívével és arcával áll a világ elé, mint egy keserves, kegyetlen karnevál szereplője, amikor lerántja a hamis lárvát, a sok feszes, kínos, csörgős sallangot, melyek gonosz tirannusnak hazudták...” (Elhagyottan).

1919 januárjában már a megtörténtek ismeretében írja a Farsangi levél a hercegnő-polgártársnak című tárcáját, amelyben az országvesztést a legegységesebben siratja:

“Nincs hitem, drága hölgyem, nincs politikai vallásom, nem tudom: hogyan lesz jó, hogyan lesz végzetes, de roppantul fáj Erdély, meg a Tátra, meg a Vág völgye, meg fájnak a lusta, nyájas déli városok, melyeket eddig magyarnak tudtam...”

Majd fokozódik panaszszavának keserve: “Nagyon fáj, hogy ilyen csúnya minden, fáj az átkos zűrzavar, a puskaropogás, a vad tömeg röheje, a feldúlt kúriák kiáltása, hódító kanászok rekedt rikoltása, részeg rablók rőfögése, ijedt szívű emberek karavánja, és várom, vágyom, akarom, hogy ez a mocskos, fájdalmas igazságtalanság mielőbb elmúljon, és én mit csináljak?” 1919. március 18-án pedig (a Vix-jegyzék közzététele előtt két nappal) a határokon

kívül maradt magyarokról ír a Magyarok odahaza című tárcájában, akik a balga várakozások ("Jönnék!") és a keserű csalódások váltóáramában élnek, hiszen lelkük mélyén tudják, a világ, mely az övék volt még nemrégiben is, elveszett, vissza nem tér. Új világ van, "a megyeházán idegen zászló leng, a főispán előszobájában pedig sanda, sáros, bocskoros katonák a szőnyegre pöknek!" Melankolikus festői színeit is rendre előveszi, hogy ezt az elveszöben lévő világot ábrázolhassa. "Olyan gyászos minden, mintha hosszú, hosszú ősz lenne – írja –, mintha örökké nyirkos esték, fanyar, félénk reggelek, kínos, keserű, kietlen idők következnenek."

A Tanácsköztársaság kikiáltása után elhallgat. 1919. március 20-án jelent meg utolsó írása A Héttben, hogy 1920-ban (április és november között) már csak három novellája jelenjen meg. Az ilyen hangvételű sorai ellenére sem került az irredenta mozgalmakba. S feltételezhető, hogy megriadt ezektől a hars hangoktól, és ezért fordított hátat az irodalomnak, elannyira, hogy 1926-ban Pestet már "parvenünek" nevezze – kilencévi ottlakása ellenére is. Olcsó megoldás lenne azt mondani, hogy Szenteleky a forradalmak bukása miatt hagyta ott Pestet, hiszen polgári radikalizmusát alig leplezte, 1930-ban pedig a szabadkőműves-páholyban tartott beszédet, amelynek német nyelvű szövege (ritka szerencsése az irodalomtörténésznek) fennmaradt. Bisztray Gyula s az ő nyomán Majtényi Mihály Szenteleky Kornél hazaköltözését azzal magyarázta, hogy anyja és betegeskedő húga kedvéért váltott hazát. Ami bizonyos, Szenteleky Kornél Sztankovits (Stankoviz) Kornélként érkezett a Zomborhoz közeli Szivácra a falu orvosának.

Szivác nem nagyközség volt, alig nyolcszáz lakosa közül többségben voltak a szerbek, kevesebben németek és igen kevesen magyarok, akik a XVIII. század hetvenes éveiben Karácsonyi gróf birtokairól az aránylag közeli Csantavérről, Kishegyesről, Feketicsről szivárogtak Szivácra. Számuk nem haladta meg az ezer lelket sem, zömmel cselédek és béresek, a falu periferiáján élők, s közülük nagyon kevésnek volt pár holdnyi földje. A falu a Telecskai-dombokon és a dombok lábánál, a völgyben épült, s ha a mai állapotokból indulok ki, a magyarok a dombot lakták, közel a temetőhöz. Magyar értelmiségi nem élt a faluban, talán egy tanítójuk volt. Nem véletlen, hogy Szenteleky Kornél 1922 után lázasan keresi a szellemi társakat: Verbászon Pechán Józsefet, a festőművész-fotográfust, aki Medgyessy Ferencnek, a szobrásznak volt a barátja; nyilván megfordult a zombori magyar újság redakciójában, találkozgat egykori gimnáziumi magyartanárával, Kohlmann Dezsővel; Szabadkán ott volt a Bács megyei Napló, s ott Dettre János, Milkó Izidor és Kende Ferenc; Becsén barátság szövődik közte és Draskóczy Ede között, s baráti szálak fűzik Becskerekhez is, ahol értő barátokra talált Várady Imrében és társaiban. Azután megismerkedik a sziváci születésű, de Belgrádban tanuló és élő Mladen Leskovaccal, akárcsak Todor Manojlovičtyal, aki Ady Endre barátságával dicsekedett, kultúrsumj és baráti gesztus egyaránt magyarázza, hogy leutazik Belgrádba Manojlovič Centrifugális táncos című drámája bemutatójára. Később Csuka Zoltán és Fekete Lajos a barátja, és a szerémségi Kamenicán a Szattler házaspár, az orvos férj és az írogató feleség, akivel intellektuális leveleket vált. Az értelmiségi embernek ezt a társkereső nyugtalanságát körülményei jól magyarázzák. S joggal kérdezhetjük: a Szivácra lábát megvető orvos száműzöttnek, Tomiban ragadtnak érezte-e magát. Bizonyos, hogy elvagyódott Szivácra – megírta ezt versben, prózában, tanulmányban, regényben egyaránt – miközben szenvedélyes dobosa volt a sziváci dzsesszenekarnak, mert társadalmi életet is kellett élnie.

A panasz szavait természetesen leírja, s nem is egy ízben! Rossz közérzetét, amelyet környezete táplált, a depresszióra való hajlama is növelte, hogy az 1930-as években ez uralkodjék el kedélyén. Mladen Leskovacnak 1927-ben azt vallja be, hogy "neki kevés köze van a Vajdasággal", "szürke és rideg környezetére", a "lapos és csúf arcú hétköznapiakra" hivatkozik, s ezekkel magyarázza, hogy "zárkózottá, félszeggé és idegenné" lett, hiszen még női partnerre is túl a Dunán, a szerémségi Kamenicán talált Sattler Katinka asszonyban. Ugyancsak 1927-ben írta Draskóczy Edének Becsére: "Most tovább taposom a sziváci sarat, és messzeségekről álmodom, mint kalitkás madarak. Orvosi dolgom fullasztóan feldagadtak." Nem mondhatott mást az 1930-as évek elején sem, mint azt, hogy a "nyűgös kötelességek kásahegye előtt keservesen ingadozó lelki egyensúllyal" áll.

Nem nehéz feltételezni, hogy a Pestről csalódottan Szivácra költöző és ott meglepedő orvos nem akart író lenni, és olyan közösségbe érkezett, ahol magyar nyelven az irodalmi élet az első jeleit mutatta csupán. Valójában inkognitóban élt, mert a Bács megyei Napló több munkatársa Szabadkán megjegyezte a Szenteleky Kornél nevet (például A Hét munkatársa, Ambrus Balázs, az orvos-költő is Szabadkán élt), de nem azonosították dr. Sztankovits Kornéllal, a sziváci orvossal. Szinte regényesen ellentmondásos történeteket ismerünk arról, hogyan hozta vissza a szabadkai napilap az irodalomba a sziváci doktort. Mondták, hogy A Héttől ollózott Szenteleky-írás készítette jelentkezésre, de azt is, hogy ő jelentkezett novellával. Tény természetesen az, hogy jelentkezett, s mintha gátszakadás következett volna be, Szenteleky Kornél a Naplónak éveken át, 1922 és 1928 között nemcsak állandó, de egyik legtermékenyebb munkatársa lett, annál is inkább, mert nem kereste a magyarországi megjelenési lehetőségeket, mert nincs egyelőre nyoma, hogy voltak-e ilyen nemű kísérletei, hiszen 1922 és 1924 között, a hetilap megszűnéséig A Héttel sem jelentkezett, csupán egy nosztalgikus írásban idézte fel egykori közreműködésének emlékeit 1922-ben Mária címen Andorffy Mária írónőről, akit az Új Magyar Irodalmi Lexikon két sorban és két bibliográfiai adattal jegyez.

Szenteleky Kornél lírikus volt Napló-beli megszólalásaiban, szinte függetlenül attól, hogy vezércikket írt-e vagy kritikát, prózaverset vagy novellát. Ezt tapasztaljuk, ha verseinek időrendbe szedett gyűjteményét figyeljük, ha novellái egymásutánját vesszük szemügyre vagy tanulmányai és kritikai megnyilatkozásainak sorait kísérik. Egyetlen maga becsülte drámáját (A fény felgyúl és ellobog) is versben írta meg. S talán nem véletlen, hogy életében mindössze három kötete jelent meg: az "álmodozó regényesség" jegyében íródott Kesergő szerelem, a lírai prózáját tartalmazó Úgy fáj az élet (1925) és a lírai felhangokkal dús Isola Bella című regénye (1931). A maga intenciói szerint az Úgy fáj az élet a központi műve, amelyben a lélektani elem és pesszimizmusa e lírai prózákat tartalmazó gyűjteményben "tisztá lírába olvad fel álmodó és újszerű keresésével" egyetemben. Akármelyik irányból közelítjük meg Szenteleky Kornél művét, a lírikushoz vezetnek az utak, s a metamorfózisok a lírikusi lelkeségben játszódnak le az 1920-as évek második felében és a harmincas években, amikor már azt vallotta, hogy az "életre született", nem pedig a művészetre, ahogyan a Sorrentói napló című, az Isola Bella című regényét előlegező 1926 áprilisában keletkezett novellájában megfogalmazta.

Szenteleky Kornélt Szirmai Károly 1933-ban búcsúztatójában "befelé tárulkozó poétának" nevezte. S valóban, azt vallotta, hogy az Én-költészet ideje nem múlt el; nem hitte, hogy a kollektív költészeté a jövő. s a "magános ember lelkeségét" kifejező költészetnek, az élménykultusznak a jogosultságát vallotta, mert hite szerint az "ösztönös lelki szükségességek" ott éltek a húszas évek emberében is. Meghatározása szerint a "líra belső szükségesség, öntudatlan kivetítése az érzelmeknek". Éppen e felfogása magyarázza, hogy nem volt szorgalmas és mindig versre kész lírikus, hiszen legtermékenyebb esztendejében, 1928-ban is csupán tizenkét verset jelentetett meg majd egykötetnyi versfordítása ellenében, tehát csak "itt-ott buggyant ki belőle egy vers", ahogyan Fekete Lajosnak vallotta. Korabeli kritikusi a rokonait keresve Tóth Árpádot (Fekete Lajos) és Juhász Gyulát (Várkonyi Nándor) említik. De említeni lehet és kell Leopardi, Musset, a holland Jaques Perk és Ivo Andriž nevét is. Ivo Andrižot különben fordította is, Musset Májusi vers című költeményét A vers a Vajdaságban című tanulmányában idézte. Ez az idézet Kálnoky László fordításában így hangzik: "Kit sújt nagy szenvedés, az lesz a legnagyobb." Leopardinak verset szentelt (Ismét Leopardi). Ha Babits Mihály versében Recanatit Szekszárd formázta, Szenteleky versében Szivác élménye dereng fel:

Kint már beborult,
eső lóg az estben,
mint rojtos, rút kárpit halott kapujában.
Falú, Recanati, balga parasztok,
trágyaszag, árvaság, sajtó sivárság
és bent a szobában sok könyv,
sóhaj, gondolat, papiros
meg kurta köhögés:
Halál!

A nagy kezdőbetűs Élet és Halál kérdésében pedig Ady Endre költészete volt a bibliája és eligazítója. A vele rokon lelkű költők nem a példák voltak, hanem a költő lelkével együtt rezgő érzelm-hangszerek. Ady Endre 1909-es Szeretném ha szeretnének című kötete volt, ami megindította. Felsejlik A vén komornyik, az Északi ember vagyok és az Ágyam hívogat című Ady-vers. Ennek dallama ottragadt a fülében is:

Ó, a lét elszáll, és mi is
letűnünk nyomtalanul.
Kialszik a kanóc,
sötét lesz, éjjel lesz,
éjjel lesz, álom lesz,
álom lesz, halál lesz,
Halál!
és jaj! – nincs tovább!

(Ismét Leopardi)

Szenteleky Kornél elvágyódásának egészen konkrét oka van: a világ, amelyben élnie kényszerült. Az Ismét Leopardi párja a Bácsmegyei Naplóban a Hajnalban, kis állomáson. A hajnali derengésben minden rideg, szennyes, mosdatlan, ragadós, a vasútállomás koszos, zsírosak, szennyesek a tárgyak (batyuk, kosarak), szurtosak a hajnali vonatra váró, a

városi piacra készülő parasztok. "Keserű és bűzös" a váróterem, s benne az utálat "öklendezik", még a hajnal is "piszkosan tápáskodik fel" a téglagyár mögött. De a versihlet szerint most az Élet megy végig a piszkos falusi állomáson: ebben a nyomorúságban jelenik meg az elérhetetlen szépség: a gazdag fiatalasszony, ez a "ritka idegen virág". Íme a Szenteleky lírai érzékenysége teremtette két világ, és az ezek jelezte panaszok sokáig kristályosodási pontok is, amelyek köré minden lírai mondanivalója szerveződik képben, eszmében egyaránt.

Két antológia értékű verse született e kétpólusú élménytelevényen: A Bácskai éjjel 1928-ban és a Kakas az esőben című 1929-ben. A Bácskai éjjel a legtöbbet idézett és felelmegetett verse. Ebben az Ismét Leopardi megénekelte költői lét látható, a bácskai éjszakában Rimbaud és Nietzsche szövegeit olvasó költő, körülötte pedig ott a "huhogó bácskai éjszaka" csömöre és a "realitások savanyú felbőfögése". Ugyanezt prózában A vers a Vajdaságban című tanulmányában fogalmazta meg: "Itt azonban a nemes, lelki fájdalom ismeretlen valami volt, hiszen mindenki a legridegebb realitásokban élt, és a vegetatív élet zavartalansága meg bősége már maga volt az elégedettség. Aki jól ehetett, és aki jó vagyoni viszonyok között élt, az nem vágyódott többre, szenvedni pedig csupán az tudott, akinek azért kellett nélkülöznie a paprikást meg a vinkót, mert megdöglöttek a disznói, vagy a jég elverte a szőlőt. Lelki nélkülözésekről sohasem lehetett szó, hiszen lelki igények sem voltak. Az senkinek nem fájt, ha nem olvashatott könyvet, mert a könyvolvasás sohasem volt öröme, szüksége senkinek. De nemcsak Leopardi, Hölderlin, Rimbaud, Nietzsche, Van Gogh, de Baudelaire műve is a menedéke, akinek a húszas években recenziója. Baudelaire szelleme járja a bácskai éjszakát, a költő, aki kilép a világba, kései leszámazottja a "szív magányába, a hús rángásaiban és a szellem lázadáisaiban" égő Baudelaire-nek, mert ő is azt vallja, mint Baudelaire, nevezetesen, hogy a szépség "csodaszörny, rémítő, üde, szent". És neki is van "albatrosza": az esőben ázó kakas, amely nevetségessé válik sárba taszítottan, elázottan, és "egy kis paraszt hajít röhögve törött, sáros cserepet" utána. Olyan világról beszél Szenteleky, amelynek nyomorúságában szárnyaszegett még a veréb is.

Bisztray Gyula szavaival az Ákácok az őszben című, 1933 januárjában megjelenő versében a "poros akácok fájdalmas szimbólummá váltak". Két olvasatát is ismerjük ennek az allegorikus, egyben enigmatikus versnek. Voltak kritikusai, akik szerint az akácok a "szomorú bácskai emberek alakját öltik" fel, miként Herceg János megjegyzi. Ugyanő harminc évvel később, 1972-ben szabadkőműves fogantatását emlegeti. "S tán azért volt, hogy a szabadkőművesség sorsát jelképező akácot Szenteleky az elnyomott magyarság szimbólumává is tudta tenni – írja Herceg János. – Úgyhogy nem ok nélkül tiltották be több helyen is a hatóságok az előadást, pedig az allegória sem egyértelmű." Az akác (vagy ahogyan Szenteleky Kornél mondta, az akác) a bácskai világ tipikus fája a szemében, ezért adta novellaantológiájának is az Ákácok alatt címet, s tervezett olyan jelképet, amely egyetemes a befogadóképességben: hordozza a nagyvilág, a nemzetköziség szabadkőműves utalását, de a költő kisvilágának a konkrétumait is.

Az 1927-ben, illetve 1928-ban bekövetkezett nagy fordulatát sem tanulmány közli csupán, hanem vers is, ha "realista" korszakának beköszöntét fordulatnak fogjuk fel. Valójában az 1928-as esztendő volt Szenteleky Kornél "ugartörésének" az éve.

Mert esztétaként lépett fel, nyomban hogy Szivácon megvetette a lábát és felvette a kapcsolatot a Bácsmegyei Naplóval, ahol az emigráns Dettre János és Haraszti Sándor játszotta a vezető szerepet. Legmarkánsabban a Pechán Józsefről írott Színek és szenvedések című gyászoló előadásában a verbászi festőművész halálának első évfordulóján elmondott gyászbeszédében fogalmazott. Pechán József és művészetét még Pesten megismerhette, hiszen a fotográfus-festő a Rózsa Miklós embere lehetett, akárcsak Szenteleky Kornél is A Hét redakciójában. Emlékezett "nagy szimbolista vásznaira", a pasztell iránti vonzalmára, amely természetében hordja "a puha, tompa, bágyasztó hangulatokat". Pechán József művészetének a méltatása alkalmat adott Szentelekynek, hogy a méltatlan körülmények közé kényszerült alkotóról szólva a vajdasági művészsors prototípusát is megteremtse Pechán ürgyén: "Lehajtjuk fejünket a falusi temető egyszerű sírhantja előtt – írta –, és lelkünkben a szomorú játékok nemes borúja foglal helyet. Hisszük és reméljük azonban, hogy ez a lapos, falusi sírhalom kiemelkedik a sivár, dermedt, ólszagú síkságból, nagyra nő, magassá nő, hegyvé csúcsosodik, melynek ormát a magasságok örök napja aranyozza be." Szenteleky lírája a bizonyosság, hogy ugyanezt gondolta a Szivácon borongó önmagáról is, amikor az "ólszagú" szivácsi éjszakáról énekelt.

Ízlése szerint a szimbolisták álltak közel hozzá, mint aki makacsul tartja A Hét irányát, s egy expresszionizmus előtti esztétikai felfogás bajnokaként írja kritikáit elsősorban képzőművészeti könyvekről, s később is csak az expresszionizmus befogadására lesz hajlandó, de kíváncsian próbálja megismerni az újabb törekvéseket is. Ezekről négy folytatásos tanulmányt tett közzé a Bácsmegyei Naplóban, egyetlen megjelenési lehetőségét erre is felhasználva. Művészetfilozófiai fejtegetések is olvashatók ebben a tanulmányban. Szerinte a művészet végtelenbe igyekvő egyenes vonalhoz hasonlatos, amely "valami maradandó akar lenni, amely dacol az idővel, divattal, történelemmel". A művészet örök voltát hangoztatva változó jellegét bizonygatta, és a XX. század izmusait sorakoztatta fel az expresszionizmussal zárva felsorolását. Ebben az 1924-ben írott Törekvések és irányok a modern művészetben címűben megtaláljuk Barbusse, Romain Rolland (a "most megjelent" Az elvarázsoltt lélek című

regénye kapcsán), de Földi Mihály, azután Whitman, Marinetti, mindenkifelett pedig Ady Endre nevét, végül Wedekind és Georg Kaiser nevét említi a drámaírás képviselőiként. Zárómondataiban a nagy és "örök szépségre" esküdött, melynek "édes, vigaszos végtelen örömet" szereti érezni. 1926-ig írott kritikáiban ezeknek az eszméknek a forgácsaira ismerünk, és ízlésének jelzőtábláin Brandes, Romain Rolland, azután Baudelaire neve áll, a magyarok közül pedig Ady Endréé. Ír Makkai Sándor Ady-könyvéről (Magyar fa sorsa), értekezik Ady nagyságáról, majd hozzászól a nevezetes Kosztolányi kirobbantotta Ady-vitához is, amelyet e kérdés irodalma elfelejtette jegyezni. Nem tudta Szenteleky Kornél, nem tudták kortársai, de még ma sem tudjuk függetlenül szemlélni ezeket a kérdéseket a vajdasági magyar irodalom akkori első, kezdő szakaszától ott az 1920-as években. Ezt példázza az 1927-ben írt polemikus hangú tanulmánya Levél D. J. barátomhoz a "vajdasági irodalom"-ról címen, amelyben visszautasítja azt a követelményt, hogy ő "vajdasági" magyar író legyen, mert akkori nézete szerint vajdasági magyar irodalom nincs is. "Művészietlen lapálynak" nevezi világát, amely hagyománytalan: "Nincsenek ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dómok vagy templomok, france-i könyvesboltok, fontainebleau-i erdők, ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók vagy finom újjú humanisták." S felkiált: "Hol vert volna gyökeret a vajdasági irodalom?" Hiányzik a milió is – a táj lomha, tepsedt, ízléstelen, álmos kisvárosok, önző, mogyorva falvak, hasznot ígérő kukoricások. Fel kell sírnia tehát a lelkekben az "örök nosztalgiának, az elkívánkozásnak". Kimondja: "Aki a műsákat szereti, az nem szeretheti ezt a józan, sivár, disznóhizlalós vidéket." Jelszava: "Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelző kiérdemlésére, amely számunkra csak kötelességet, kötöttséget, nyugós alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becsét, hitét, törekvését."

Az író-Saulus megnyilatkozása ez még, hiszen 1927 augusztusában, nyolc hónappal a D. J.-nek ("Dette Jánosnak") címzett nyílt levele után az író-Paulus szólal meg! Életének utolsó hat évében gondolatai két pont köré tömörülnek: a vajdasági magyar irodalom létezésének kérdése az egyik, a másik pedig "szociális gondolata", amely egészen közel áll a korszak baloldali gondolkodásához, s az "új életformák felé" jelszóban összegeződik.

Nem közvetlenül honi vitái provokálják, de addigi minden tapasztalatát belesűrítette a Magyar gyarmatok című, a Bácsmezei Napló 1927. augusztus 28-ai számában megjelent írásába, mondandóját pedig Barta Lajos a Nyugat akkor "legutóbbi számában" megjelent fejtegetéseire fűzte. "Új igazságokat meglátó cikkeknek" nevezte ezt a nagyon ritkán emlegetett Barta Lajos-tanulmányt, és csoda, hogy a Nyugat megjelentette. De feltűnő Szenteleky Kornél viharos reakciója is: gondolatai és tényei Barta Lajos állításait támasztják alá, amikor Magyarország "könyv-imperializmusát" emeli ki Barta Lajos meglátásai közül. "Magyarországban tekintélyes könyvexport van útban az utóállamok felé, ahonnan semmiféle kultúrterméket nem exportálnak Magyarországra" – mondja, s levonja a végkövetkeztetést: "Így alakul ki tehát a gyarmati viszony Magyarország és a kisebbségi magyar népdarabok között." Felrója, hogy Magyarországon meg sem említették, Jugoszláviában Könyvbarátok Társasága alakult, hogy "viharos meg nem értés fogadta" Makkai Sándor Ady-könyvét, mert "Pesten nem tudtak behelyezkedni egy kisebbségi magyar világszemléletbe". S már nem Saulus, hanem Paulus írja a cikk utolsó mondatait: "A valóság mindenesetre az, hogy minden magyar népdarab önálló szellemi életre van utalva, s ebben az életre kelésben nincs karon fogó szülője, segítőtársa vagy gyámolítója, csak önmaga. Ez ugyan komor és kegyetlen dolog, mégis ennek belátása és tudatos beismerése a jövőendő élet bizonyos és boldog szívverése."

Voltak már 1920-ban folyóiratok a Vajdaságban, de kimondottan kisebbségi magyar programmal induló nem volt. Főképpen nem volt nyoma a Magyar gyarmatokban említett tudatos belátása annak, amely szerint önálló szellemi életre van kényszerítve az utóállamokban születő magyar irodalom. Vállalja tehát, amit Dette Jánosnak írott nyílt levelében megtagadott, nevezetesen, hogy "jóformán semmi előfeltétele sincsen annak, hogy a »vajdasági« irodalom életre keljen". "Nincs olyan irodalom Vajdaságban, amire a »vajdasági« jelző illene." S milyen paradox helyzetbe kerül, neki kell vállalnia a "vajdasági magyar irodalom", vagy ahogy majd az 1928-ban megindított folyóiratának címe hirdette, a "vajdasági írás" megszületését elősegíteni, s annak létét hirdetni élete utolsó öt esztendejében. A Vajdasági Írással "reprezentatív szemléjét" akarja megteremteni "Vajdaság magyar kultúrájának", majd amikor a "vajdasági irodalom" most már dédelgetett gondolata a Reggeli Újságba szorul, az irodalmi mellékletnek A Mi Irodalmunk lesz a címe, hogy azután az összefogás jegyében indítsa újra folyóiratot Kalangya címmel – jelszót teremtve a vajdasági magyar füleknek szokatlan kalangya szóból: "Gyűjtsd a termést kalangyába!" Nem véletlenül már 1928-ban szemben találja magát a szabadkai Bácsmezei Napló vezéréivel, és ez a harc is a "vajdasági" irodalom kérdése körül lobban fel, s tart Szenteleky Kornél haláláig, hiszen a halálos ágyán is vitatkoznia kell polemikus írást írva Havas Emil ellen, mint ahogyan 1929-ben Fenyes Ferencsel volt konfliktusa. A Bácsmezei Napló a kételyt hirdette Szenteleky Kornél kezdeményezéseivel kapcsolatban. Ilyen módon gáncoskodott 1928-ban, amikor Szenteleky és hívei Becsén erdélyi mintára Helikont akartak szervezni a vajdasági magyar írók összefogására; gáncsolta a Vajdasági Írást, majd nyíltan támadásba lendült 1933-ban a Szenteleky hirdette "helyi színek" elmélete ellen "vicinális irodalmat" emlegetve. Látszólag az volt a kérdés, ki irányítja a vajdasági írókat.

Valójában szemléleti természetűek az ellentétek: az „ugartörés” új életformáját a Bácsmezei Napló szerkesztői – Fenyves Ferenc, majd Bródy Mihály – nem vállalták és nem akarták, mert ideáljuk a könnyed olvasmányokhoz szokott vajdasági magyarság városlakó szűk rétegéhez és a falusi iparosság ízléséhez igazodott.

Szenteleky Kornél a romániai magyar irodalmi példákon okult, s ő is végre szeretne volna hajtani a „magunk revízióját”, ahogyan Makkai Sándornál olvasta annak nevezetes programírásában. „Tudja és hirdeti – írja Makkai Sándor programírásáról –, hogy nyitott szemmel, önámítás nélkül kell szembenézni a tényekkel és a lehetőségekkel, mert csakis így teremthetjük meg az új gondolatvilágunkat, mely már új életünkbe ereszti gyökereit.” Kós Károly 1921-es impulzusa a Kiáltó szó című röpiratában még nem ér el hozzá. Az évtized végén kirobbant „vallani és vállalni” vita azonban érdeklődésének a középpontjában állt, és Berde Máriával vallotta: „Nekünk is vallani és vállalni kell sorsunkat, problémáinkat, s úgy kell hirdetnünk igazságunkat, mint ahogy azt a múltak írástudói tették.” Az 1930-as évek elején már mély egyetértéssel olvassa és ugyancsak kommentálja Makkai Sándor másik, a Magunk nyomában című röpiratát is. Ezeknek az erdélyi programírásoknak és helyzetismereteket követelő gondolatoknak gazdag irodalma van, vajdasági magyar recepciójuk feltárása azonban még várat magára, akárcsak Szenteleky Kornél szép gondolatának másik szála, amely részben Az európai államok egyesülése eszméjével, részben pedig „dunai kultúrtervének” megfogalmazásával van kapcsolatban, hiszen ezek elválaszthatatlanok az Erdélyből érkezett sugallatoktól. Szenvedélyesen reagál, akárcsak Makkai püspök szavaira, Veljko Petrovižnak, a belgrádi Politika című napilapban megjelent hatrészes Dunavska konfederacija (A dunai konföderáció) című cikkére Az európai államok egyesülése című cikkében. Jellemző, hogy Szenteleky Kornél Veljko Petrovižnak azt a gondolatát ragadta ki többek között, hogy a magyarok nem olvasták figyelmesen annak idején Ilija Garašanin, Svetozar Miletić és Juraj Strossmayer írásait, és anekdotaként idézi a szerb író Podmaniczky Frigyes mondását: „Hogy én Bukarestbe vagy Belgrádba menjek? Akkor inkább Bécsbe megyek!” Ha Veljko Petroviž 1930-ban Kossuth Lajos Dunai államszövetség tervét ismerteti, Szenteleky Kornél maga is ír ilyen tervezetet 1932-ben, és Tolsztojnak Romain Rolland-hoz intézett leveléből veszi a mottót: „Minden, ami egyesíti az embereket: az jó és szép, ami elválasztja őket, az rossz és csúf.”

Hétköznapi irodalompolitikai gyakorlatában természetesen nehezebb volt azokat az elveket képviselni, amelyeket elméleti írásaiban meghirdetett. Radikalizálódása nyilvánvaló. 1931-ben Beccsén egy irodalmi esten mondja: „Az irodalom ma már nem lehet öncél, nem élhet mondjuk önálló esztétikai életet, hanem kapcsolatot keres az ezerarcú milliárd ráncsal barázdázott valósággal... Ezért a mi irodalmunk nem léphet ki a mából, nem szállhat el a Vajdaság daltalan rónáiról időtlen és talajtalan régiókba.” 1932-ben a szegedi Bethlen Gábor Kör naptárát forgatva (a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma adta ki), azt írta: „Új szín, friss levegő, új gondolat adhat csak új értékeket. Aztán meg kötelességünk, hogy ismerjük népünket, hogy megismerjük annak sajátos, különleges művészi és szellemi értékeit. Nem zárkozhatunk magas és gögös elefántcsonttoronyba, nem kereshetjük kevesek kegyét vagy csodálatát, nem üzhetjük a »nagy egyéniségek« tömjénes kultuszát.” 1933-ban papírra veti a „helyi színekről” alkotott felfogását, s ennek egyik sarkalatos tétele éppen a fenti gondolat volt. Szembe kellett tehát néznie a „helyi színek” kérdésével, és megírja, mintegy előtanulmányként 1932-ben a Bácska, mint művészi és szellemi egység című tanulmányát, és kifejti: „A bácskai lélek, a bácskai szellemi egység gondolatát tehát nem lehet futó mosollyal elintézni, mert ilyen egység – minden nyelvi, faji, vallási, néprajzi, kulturális ellentét ellenére – nemcsak elképzelhető, hanem fel is lelhető.”

Hogy bizonyítsa állítását, elgondolta novellaantológiáját, amely 1933-ban Ákácok alatt címen jelenik meg. Ennek bevezetőjében, valójában szellemi végrendeletében, a „helyi színek” elmélete és gyakorlata mellett egyaránt hitet tesz. Főképpen hogy nem csupán művészeti elméletet kifejtő írása ez, hanem pártok felett álló politikusként hitvallása és program-írása is. Tanulmánya mottójában esztétikusok nevét sorakoztatja fel (Elie Faure, Johannes Volkelt, Benedetto Croce), közben azt vallja, hogy „vissza kell térnünk Taine-hez, az »ész poétájához«, akihez különben sohasem lehet eleget visszatérni”. Taine nézetei lesznek elmélete alappillérei, de belőle elvetette a „faji tényezőt”, mert annak „tudományos értékét már többször kétségbe vonták, de amelynek nálunk különben sem lenne értelme, hiszen olyan területen lakunk, ahol különböző népek keverednek egymással, s így mindenesetre többen vannak az indogermán magyarok, mint a turániak”. Szerinte elmélete lényege és követelménye, hogy „igazi életet, igazi mátt adjon az író”: „Az igazi írónak élnie kell a mában. Bele kell kapaszkodnia az idő, a talaj, a tények, a társadalmi adottságok pozitívumába... Az író már nem csupán művész, a mai írói elhivatottság már sok tekintetben etikai irányultságú.” S tovább: „Ma írni kell és nem csevegni, bele kell kapaszkodni valamibe, gyökeret kell eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel, mindig a pozitívumba kapaszkodva. Rá kell mutatni a fekélyekre, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek a jobb, a tökéletesebb holnap elé fekszenek... Írástudók vagyunk, a holnap elhivatott építői. S akkor nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni kötelességünk.” Szenteleky Kornél tanulmányában további eligazításokat is találunk nézetei forrásaival kapcsolatban, hiszen említi az „esprit actuel”-t, az „esprit local”-t, a „neue Sachlichkeit”-et – magyarázva

a "sokat emlegetett couleur local-t", az írói elhivatottság kérdésével kapcsolatban pedig Julien Benda "öntudatos könyve" a perdöntő érve.

Jellemző, a kortársak nem azt vették észre, hogy az éppen abban az időben születő ún. szociális irodalommal való rokonsága egyértelmű, hanem a "vicinális irodalom" vádját szegezték mellé. Szenteleky Kornél gondolkodásának végpontja ez a tanulmány, s még csak a halála előtti üzenete készül: "Szeressétek azt, ami a miénk." Ha helyesljük Babits Mihálynak a Julien Benda könyvéről írt tanulmányának azt a kitételét, mely szerint az "írástudó akkor lesz árulóvá, amikor nem mutat többé a csillagra"! Nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy Szenteleky Kornél minden kétséget kizáróan nemcsak elindult a csillag felé, hanem írásaival a csillagra is mutatott.

A szépíró nem tudta gyakorlatában követni a gondolkodó irodalompolitikus gyorsabb és radikálisabb lépéseit. Néhány jeladására természetesen fel kell figyelnünk. Versei közül a már említett Ákácok az őszben című, 1933-ban írott verse kétségtelenül ilyen. Nemes pátosza egyedül-álló Szenteleky Kornél lírájában:

Állnak az ákácok bús bácskai őszben
kopaszul, szegényen s türelmesen állnak,
szél rázza fejüket, fejsze csap húsukba.
Nincsen épp jó sora az ákácifának.

Állnak csendben, árván a csatorna mentén,
állnak szerteszórva a Tisza vidékén.
Ákác-bánatokról sír zörgő harasztjuk...
Fanyar ákácfüstöt fúj a zsellér kémény...

Utolsó novellái apró életszegmentumokat ragadnak csak meg a kisebbségi létbe szorultak sorsából. Az 1928-ban keletkezett Kis kávéház című novellájában Géza úr azért veszíti el állását, mert nem tudott megtanulni szerbül. Az 1933-ban íródott Érvényesülni! című novellája pedig tézisnovella – a szolgálalkú kisebbségi hivatalnokot rajzolja, aki megtagadja magyar voltát. Nagy ambícióval írott novellája ez, s úgy tervezte, hogy az Ákácok alatt című novellaantológiájában ez fogja az ő művészetét képviselni. E novella "politikai" értelmét mind Kállay Miklós 1933-ban, mind Hankiss János 1942-ben megfogalmazta. Kállay Miklós szerint Szenteleky az "életrealitás kemény logikájával, gondos megfigyeléssel és tökéletes művészettel adja az új viszonyok közé került törtető lélekrajzát". Hankiss János pedig így jellemezte: "De amint a félmagyar vagy a magyarok közé szokott idegen megérdemelheti a rokonszenvet, olyan szomorú a szerepe az érvényesülni akaró magyarnak, aki a nácselnik kedvéért szlávnak szeretne látszani, s egy véletlen eset téríti vissza a becstelenség szakadéka széléről."

Legnagyobb ambícióval, egyúttal az összefoglalás szándékával írta meg 1929-ben az Isola Bella című kisregényét, amelyben, mint cseppben a tenger, világának és a világnak a jellemzői kerülnek együvé. A regény színhelye az útirajzot idézi: Szicília szigetén Taormina egyik panziója az, ahol az író alteregója, Szabolcs, megszáll a szabadkőművesség égíse alatt, ahol szerelme megszületik a dán Inge, a kommunista mozgalomban utazó lány iránt, miközben a szépségnek a szigetén a regény hősenek otthona jut eszébe, ahol "most talán felhős ég alatt csoszognak fanyar arcú emberek", s "örömtelen lelkek ögyelegnek a csúnya, sáros utcákon a nyirkos falak mentén, valaki tán hurkot készít magának a padlásgerendán". A fasiszta Olaszország hétköznapjairól beszél a panziótulajdonos, aki maga is szabadkőműves-testvér, Szicília közelében pedig, "valahol, egy kopár vulkános szigeten a deportált foglyok" raboskodnak, köztük lehetett Dominzio Torrigiani, akinek ugyancsak 1929-ben írt Testvéri köszöntő című versét dedikálja:

Az estnek könnyes ibolyás ködében
ott púposodnak a Lipari-szigetek.
Kinyújtom karom, és kiáltom:
– testvér! Veled vagyok!...

Ez az "új élet és az új, tökéletesebb ember" ígézetében született regény Szenteleky Kornél minden fontosabb hangulatának, kedves színeinek és érzéseinek a regénye is, amelyben koreszmék keresztezik egymást. Érthetetlen azonban, hogy miért nem tudott nyomban kiadót találni. Előbb a Vajdasági Írás közölte szöveg áttördelésével akarta honi kiadásban megjelentetni, azután keserűen tudomásul kellett vennie, hogy Pesten sem akadt kiadóra, végül Kuncz Aladár, a szabadkőművességben is testvére, járt közbe, hogy az Erdélyi Szépművészek Céh jelentesse meg 1931 őszén. Csalódásai ellenére új regény tervét melengeti magában: "meg szeretné írni az asszimilálódó és asszimilálódni nem tudó kisebbségi magyar lelkek regényét", s vallotta: "ez lesz az első vajdasági, talán az első magyar kisebbségi

regény, amelyhez az út tizenkét év keserűségén, ütlegein, csalódásain, gyávaságain, dacoskodásain és elcsüggedésein keresztül vezetett”. E regénye azonban már nem készült el.

Íme, egy vajdasági magyar író sorsképe és pályarajza vagy hetven év távlatából irodalmi relikviák nélkül, hiszen könyvtárával együtt minden, mi szellemi-fizikai hagyatékát jelenthette, elpusztult 1944 őszén. Történetében benne van a vajdasági magyar irodalom első majd tizenöt évének története – szándékokkal gazdagon és botlásokkal tarkítottan. Tiszteletre méltó hősiesség, illúziókba temetkező gondolkodás, bizakodás és csalódás tehertételeivel és szüntelenül szellemi éhszomjtól gyötörtén élt, s mielőtt meghalt, áttért a katolikus vallásra, hogy pályatársainak és utódainak a vajdasági magyar irodalomban ne kelljen a görögkeleti temetőbe menniük, ha meg akarnak állni japánakácok őrizte sírja előtt. Örökségünk nem csupán egybegyűjtött műveinek öt és levelezésének egy kötete, valamint a Bazsalikom című, Debreczeni Józseffel készített, a modern szerb költészetet bemutató antológiája 1928-ból, és a már említett Ákácok alatt című kétkötetes antológiája 1933-ból, hanem a vajdasági magyar irodalom is, amelynek Szenteleky Kornél szellemi szülője volt!